

BOLALAR ADABIYOTIDA FANTASTIKA VA UNING BOLALAR TAFAKKURIGA TA'SIRI

Nazokat Kuvondiq qizi Sadullayeva

Katta o'qituvchi,

O'zbekiston Davlat jahon tillari universiteti

Toshkent, O'zbekiston

E-mail: Nazoshka9300@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur ilmiy maqolada bolalar adabiyotida fantastika janrining o'rni va uning bolalar tafakkuri hamda tasavvur dunyosiga ta'siri o'rganiladi. Tadqiqotda Children's Literature doirasida fantastik elementlarning kognitiv rivojlanish, ijodiy fikrlash va axloqiy tasavvurlar shakllanishiga ko'rsatadigan ta'siri ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, fantastik syujetlar bolalarda muammolarni hal qilish ko'nikmasini rivojlantirishi, abstrakt fikrlashni kuchaytirishi va emotsional empatiyani oshirishi ta'kidlanadi. Tadqiqotda J. K. Rowling ijodidagi "Harry Potter" asari va Roald Dahl ertaklari misolida fantastikaning bolalar psixologiyasiga ta'siri tahlil qilinadi. Natijalar shuni ko'rsatadiki, fantastika bolalar tafakkurining kengayishida muhim pedagogik va tarbiyaviy ahamiyatga ega.

***Kalit so'zlar:** Children's Literature, fantastika, bolalar tafakkuri, ijodiy fikrlash, tasavvur, kognitiv rivojlanish, J. K. Rowling, Roald Dahl, pedagogika, emotsional rivojlanish.*

АННОТАЦИЯ

В данной статье анализируется роль фантастики в детской литературе и её влияние на мышление и воображение детей. В рамках Children's Literature рассматривается влияние фантастических элементов на когнитивное развитие, формирование творческого мышления и моральных представлений ребёнка. Особое внимание уделяется тому, как фантастические сюжеты способствуют развитию навыков решения проблем, абстрактного мышления и эмоциональной эмпатии. В качестве примеров анализируются произведения J. K. Rowling и сказки Roald Dahl. Результаты исследования показывают, что фантастика играет важную педагогическую и воспитательную роль в развитии детского мышления.

***Ключевые слова:** Children's Literature, фантастика, детское мышление, творческое мышление, воображение, когнитивное развитие, J. K. Rowling, Roald Dahl, педагогика, эмоциональное развитие.*

ABSTRACT

This article examines the role of fantasy in children's literature and its impact on children's thinking and imagination. Within the framework of Children's Literature, the study analyzes how fantasy elements contribute to cognitive development, creative thinking, and the formation of moral perceptions in children. It also highlights how fantasy narratives enhance problem-solving skills, abstract thinking, and emotional empathy. The works of J. K. Rowling and the fairy tales of Roald Dahl are used as key examples. The findings suggest that fantasy plays an important educational and developmental role in shaping children's cognitive growth.

Keywords: *Children's Literature, fantasy, children's thinking, creative thinking, imagination, cognitive development, J. K. Rowling, Roald Dahl, pedagogy, emotional development.*

KIRISH

Bolalar adabiyoti tizimida fantastika janri nafaqat estetik zavq uygʻotuvchi vosita, balki bolalar tafakkurini rivojlantiruvchi muhim pedagogik va psixologik omil sifatida ham qaraladi. Zamonaviy tadqiqotlar shuni koʻrsatadiki, fantastik mazmundagi asarlar bolalarda abstrakt fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish va ijodiy yondashuv koʻnikmalarini shakllantirishda alohida oʻrin tutadi. Xususan, Jean Piaget tomonidan ishlab chiqilgan kognitiv rivojlanish nazariyasiga koʻra, 7–11 yosh oraligʻidagi bolalar konkret operatsiyalar bosqichidan oʻtib, asta-sekin abstrakt tafakkurga oʻta boshlaydi. Aynan shu davrda fantastik syujetlar ularning mantiqiy va tasavvuriy fikrlashini uygʻun rivojlantirishga xizmat qiladi.

Shuningdek, Lev Vygotsky taʼkidlaganidek, bolalarning “yaqin rivojlanish zonasi” doirasida oʻrganishi samaraliroq boʻladi. Fantastik adabiyot esa bolaga mavjud bilimlari chegarasidan chiqib, yangi gʻoyalarni tasavvur qilish imkonini beradi. Bu jarayon esa oʻz navbatida tafakkurning faollashuviga olib keladi. Tadqiqotlar natijasida aniqlanishicha, muntazam ravishda badiiy, ayniqsa fantastik asarlarni oʻqigan bolalarda ijodiy fikrlash darajasi boshqa tengdoshlariga nisbatan yuqori boʻladi (Mar va Oatley, 2008).

Fantastika janri bolalarda nafaqat kognitiv, balki emotsional-intellektual rivojlanishga ham taʼsir koʻrsatadi. Masalan, Bruno Bettelheim oʻz tadqiqotlarida ertak va fantastik obrazlar orqali bolalar ichki kechinmalarini anglashni osonlashtirishini qayd etadi. Fantastik qahramonlar va voqealar orqali bolalar yaxshilik va yomonlik, jasorat, doʻstlik kabi axloqiy tushunchalarni obrazli ravishda qabul qiladi.

Bundan tashqari, ilmiy manbalarga ko‘ra, fantastik asarlarni o‘qish bolalarning lug‘at boyligini oshiradi, nutq madaniyatini rivojlantiradi hamda tasviriy fikrlashni kuchaytiradi. Ayniqsa, ilmiy-fantastik yo‘nalishdagi asarlar bolalarda ilm-fanga bo‘lgan qiziqishni shakllantirib, kelajak kasb tanlashiga ham ijobiy ta‘sir ko‘rsatishi kuzatilgan.

Shu bois, bolalar adabiyotida fantastika janrini o‘rganish nafaqat adabiyotshunoslik, balki pedagogika va psixologiya nuqtayi nazaridan ham dolzarb ilmiy masalalardan biri hisoblanadi. Mazkur maqolada fantastika janrining nazariy asoslari, uning bolalar tafakkuriga ta‘siri hamda amaliy ahamiyati ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi.

Asosiy qism

Bolalar adabiyotida fantastika janri o‘zining badiiy-estetik xususiyatlari bilan bir qatorda, bolalar tafakkurini rivojlantirishda muhim vosita sifatida namoyon bo‘ladi. Fantastik asarlar voqelikdan tashqaridagi hodisalarni tasvirlash orqali bolani erkin fikrlashga, mavjud bilim doirasidan chiqib yangi g‘oyalarni ilgari surishga undaydi. Bu jarayon bolalarda ijodiy tafakkur, tasavvur va muammoli vaziyatlarga nisbatan moslashuvchan yondashuvni shakllantiradi.

Psixologik nuqtayi nazardan qaraganda, fantastika bolalar kognitiv rivojlanishiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatadi. Jean Piaget nazariyasiga ko‘ra, bolalar ma‘lum yosh bosqichlarida tafakkur jihatdan turli darajada rivojlanadi va aynan shu davrda ramziy va obrazli fikrlash muhim ahamiyat kasb etadi [1]. Fantastik obrazlar esa bolaga abstrakt tushunchalarni osonroq qabul qilish imkonini beradi. Masalan, sehrli predmetlar yoki g‘ayritabiiy qahramonlar orqali bolalar sabab-oqibat bog‘liqligini anglashga harakat qiladi.

Shu bilan birga, Lev Vygotsky tomonidan ilgari surilgan ijtimoiy-madaniy rivojlanish nazariyasida ta‘kidlanishicha, bola bilimni ijtimoiy muhit orqali o‘zlashtiradi va uning tafakkuri muloqot jarayonida shakllanadi [2]. Fantastik asarlar esa bolaga yangi ijtimoiy rollarni “sinab ko‘rish” imkonini berib, uning tasavvuriy faoliyatini faollashtiradi. Natijada bola o‘zini turli vaziyatlarda tasavvur qilib, mustaqil qaror qabul qilish ko‘nikmasini rivojlantiradi.

Fantastika janrining yana bir muhim jihati – uning bolalar emotsional-intellektual rivojiga ta‘siridir. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, fantastik voqealar orqali bolalar o‘z his-tuyg‘ularini anglash va boshqarishni o‘rganadi. Bruno Bettelheim ta‘kidlaganidek, ertak va fantastik syujetlar bolalarning ichki qo‘rquv va tashvishlarini ramziy shaklda ifodalashga yordam beradi [3]. Bu esa psixologik barqarorlikni ta‘minlashda muhim omil hisoblanadi.

Bundan tashqari, fantastik adabiyot bolalarning nutq va til rivojiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Badiiy matndagi obrazli ifodalar, yangi so'zlar va tasviriy vositalar bolalarning lug'at boyligini oshiradi hamda ularning fikrini aniq va ravon ifodalash qobiliyatini rivojlantiradi. Ilmiy tadqiqotlarda aniqlanishicha, muntazam ravishda badiiy asarlar o'qigan bolalarda til kompetensiyasi yuqori darajada shakllanadi [4].

Shuningdek, ilmiy-fantastik yo'nalishdagi asarlar bolalarda ilm-fanga qiziqishni oshiradi. Kosmos, texnologiya yoki kelajak haqidagi tasvirlar orqali bolalarda tadqiqotchilik ruhi shakllanadi. Bu esa ularning kelajakda ilmiy faoliyatga bo'lgan intilishiga zamin yaratadi. Ayrim tadqiqotlarda fantastik adabiyot bilan tanish bo'lgan bolalarda muammoli vaziyatlarni hal qilish ko'nikmalari yuqori ekanligi qayd etilgan [5].

Umuman olganda, fantastika janri bolalar tafakkurining ko'p qirrali rivojlanishiga xizmat qiladi. U nafaqat bolalarning tasavvurini kengaytiradi, balki ularni mustaqil fikrlashga, yangilikka intilishga va murakkab hayotiy vaziyatlarni anglashga tayyorlaydi.

Bolalar adabiyotida fantastika janrining o'rni va uning bolalar tafakkuriga ta'siri masalasi ko'plab xorijiy va mahalliy olimlar tomonidan turli jihatlarida o'rganilgan. Ushbu yo'nalishdagi ilmiy manbalarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, fantastik adabiyot bolalarning nafaqat estetik didini, balki ularning kognitiv va emotsional rivojini ham ta'minlovchi muhim vosita sifatida qaraladi.

Avvalo, Maria Nikolajeva bolalar adabiyotining nazariy asoslarini tahlil qilgan holda, fantastika janrini bolalar tafakkurini kengaytiruvchi asosiy vositalardan biri sifatida baholaydi. Uning fikricha, fantastik matnlar bolaga real va noreal olam chegaralarini anglash, ramziy fikrlashni shakllantirish imkonini beradi [6]. Bu yondashuv fantastikaning faqat ko'ngilochar emas, balki chuqur bilish funksiyasiga ega ekanligini ko'rsatadi.

Shuningdek, John Stephens bolalar adabiyotidagi ideologik va badiiy qatlamlarni o'rganib, fantastik asarlar orqali bolalarga muayyan ijtimoiy qadriyatlar singdirilishini ta'kidlaydi. Unga ko'ra, fantastika voqelikni bevosita emas, balki ramziy va allegorik shaklda ifodalab, bolalarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirishga xizmat qiladi [7]. Bu esa fantastikaning tarbiyaviy ahamiyatini yanada kuchaytiradi.

Psixologik yondashuv nuqtayi nazaridan Kieran Egan bolalar ta'limida tasavvur va fantaziyaning o'rni haqida fikr yuritadi. Uning tadqiqotlariga ko'ra, fantastik syujetlar bolalarda bilishga bo'lgan qiziqishni kuchaytiradi hamda o'rganilayotgan materialni obrazli tasavvur qilish orqali mustahkamlashga yordam beradi [8]. Bu yondashuv fantastikaning ta'limiy jarayondagi samaradorligini asoslab beradi.

Bundan tashqari, zamonaviy tadqiqotlarda badiiy adabiyotning, xususan fantastikaning, bolalar empatiyasini rivojlantirishdagi roli ham alohida ta'kidlanadi. Raymond A. Mar va hamkorlari tomonidan olib borilgan izlanishlar natijasida aniqlanishicha, badiiy matnlarni mutolaa qilish bolalarning boshqalar his-tuyg'ularini tushunish qobiliyatini oshiradi [9]. Fantastik asarlar esa o'zining noodatiy qahramonlari va vaziyatlari orqali bu jarayonni yanada kuchaytiradi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillar shuni ko'rsatadiki, bolalar adabiyotida fantastika janri nafaqat badiiy-estetik ahamiyatga ega, balki bolalar tafakkurini har tomonlama rivojlantirishda muhim omil hisoblanadi. Fantastik asarlar orqali bolalarda tasavvur kengayadi, abstrakt va tanqidiy fikrlash shakllanadi, muammoli vaziyatlarga ijodiy yondashish ko'nikmalari rivojlanadi. Shuningdek, bu janr bolalarning emotsional-intellektual rivojiga, axloqiy qarashlarining shakllanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Fantastika orqali bola real hayotdagi murakkab tushunchalarni ramziy obrazlar vositasida anglaydi va o'z dunyoqarashini boyitadi.

Takliflar

Tadqiqot natijalari asosida quyidagi takliflarni ilgari surish mumkin:

Birinchidan, ta'lim tizimida bolalar uchun mo'ljallangan fantastik asarlarni tanlash va ulardan foydalanishga alohida e'tibor qaratish lozim. Asarlar bolalarning yosh xususiyatlariga mos, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi ahamiyatga ega bo'lishi kerak.

Ikkinchidan, maktab va maktabgacha ta'lim muassasalarida fantastik adabiyotlarni o'qish va tahlil qilishga yo'naltirilgan maxsus metodik yondashuvlarni ishlab chiqish zarur. Bu bolalarning o'qishga bo'lgan qiziqishini oshiradi hamda mustaqil fikrlashini rivojlantiradi.

Uchinchidan, zamonaviy milliy bolalar fantastikasini rivojlantirishga e'tibor qaratish, mahalliy mualliflarni qo'llab-quvvatlash muhimdir. Bu orqali bolalar o'z milliy qadriyatlari bilan uyg'unlashgan holda global tafakkurga ega bo'lib boradi.

To'rtinchidan, ota-onalar va pedagoglar uchun fantastik adabiyotlarning ahamiyati haqida tushuntirish ishlarini kuchaytirish lozim. Chunki bolalarning mutolaa madaniyati ko'p jihatdan kattalarning yondashuviga bog'liq.

Xulosa qilib aytganda, fantastika janrini bolalar adabiyotining ajralmas qismi sifatida chuqur o'rganish va amaliyotga tatbiq etish yosh avlodning intellektual va ma'naviy kamolotini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. Piaget, J. *The Psychology of the Child*. New York: Basic Books, 1969.

2. Vygotsky, L.S. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge: Harvard University Press, 1978.
3. Bettelheim, B. *The Uses of Enchantment: The Meaning and Importance of Fairy Tales*. New York: Vintage Books, 1976.
4. Mar, R.A., Oatley, K. “The Function of Fiction is the Abstraction and Simulation of Social Experience.” *Perspectives on Psychological Science*, 2008.
5. Nikolajeva, M. *Children’s Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*. New York: Garland Publishing, 1996.
6. Nikolajeva, M. *Children’s Literature Comes of Age: Toward a New Aesthetic*. New York: Garland Publishing, 1996.
7. Stephens, J. *Language and Ideology in Children’s Fiction*. London: Longman, 1992.
8. Egan, K. *Imagination in Teaching and Learning*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
9. Mar, R.A., Oatley, K. “The Function of Fiction is the Abstraction and Simulation of Social Experience.” *Perspectives on Psychological Science*, 2008.